

Çövkən oyunu mübarizlik və məğlubedilməzlik rəmzidir

İdman yarışları iştirak edən mübarizlərin cəldliyi, çevikliyi ilə ta qədimdən insanların diqqətini özünə cəlb edib. Atların iştirakı ilə olan yarışlar isə daha maraqla qarşılanıb. Keçirilən oyunların hədəfi iştirakçılar arasında ən güclü, ən çevik olanını və ən başlıcası, atla mükəmməl qarşılıqlı anlaşmanı tapa bilən idmançını aşkar etmək olub. Azərbaycan hələ qədim zamanlardan atçılığın inkişaf etdiyi ölkələrdən biridir. At üstündə milli oyunlardan biri olan çövkən (bu oyunun adı "çovqan", "çövkən" və "çövkən" kimi də yazılır) hələ eramızdan əvvəl yaranıb və nəsillərdən-nəsillərə keçərək, zəmanəmizə qədər yol gəlib.

Çövkən ən çox Novruz bayramında və digər el şənliklərində təşkil olunurdu və ta qədimdən kübarların oyunu hesab edilirdi. Oyunçular yarış zamanı uzunluğu 1,5 metr olan "klyuşka"larla (çövkənlər) kiçik taxta topu rəqibin qarısına vurmağa çalışırlar. Bunun üçün xüsusi olaraq öyrədilmiş atlardan istifadə edilirdi. Çövkən yarışlarına şah ailəsinin nümayəndələri də qatılırdılar. Təəccüblü deyil ki, çövkən bütün dünyada geniş yayılmış, "şahların oyunu və oyunların şahı" sayılan müasir polo oyununun əcdadı hesab edilir.

Çövkən IX-XVII yüzilliklərdə Azərbaycanda geniş yayılmış, əsasən at üstündə, qismən atsız oynanılan qədim oyun və bu zaman istifadə olunan ucu əyri uzun dəyənəyin adıdır. Musiqinin müşayiəti ilə keçirilən bu oyunda atları rəng etibarilə bir-birindən fərqli olan hər dəstədə 6-8, bəzən isə daha çox atlı iştirak edirdi. Oyunda əsas məqsəd dəyənəklə rəqib qarısına top vurmaq idi.

"Çövkən" sözünün bir neçə mənası var. Bu oyunun adı türk mənşəli "çovutmaq" və "cövlan" sözləri ilə bağlıdır. "Çovutmaq" sözünün bir mənası -

əl ağacını yelləyərək vurmaq, digər mənası - boran, tufan kimi izah edilə bilər. Yəni çaparan hərəkətləri "yaxınlaşan tufan" kimi olmalıdır. "Cövlan" sözünün mənası isə atın oynaya-oynaya çapması deməkdir. Oyunun adının müxtəlif şəkildə tələffüz edilməsi həm bu oyunun qədimliyi, həm də Azərbaycanın regional dialektləri ilə bağlıdır.

Çövkən oyunu "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunun boylarında da tez-tez xatırlanır. Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" poemasında bu oyunun təsvirinə geniş yer verilmişdir. Əsərin qəhrəmanları Xosrov və Şirin çövkən oynayırlar:

*Şirinə dedi ki: "Gəl, at çaparaq,
Bu geniş düzəndə çövkən oynayaq".
Xosrovun çövkəninə top atdılar.
Gözəllər səs-küyə at oynatdılar...
Topa yel əlindən vuranda çövkən
Günəşin topunu salırdı tovdan.*

Bu isə onu göstərir ki, oyunu həm kişilər, həm də qadınlar oynayırmışlar. Qədim Azərbaycan miniatürlərində bu oyunun səhnələrinin çoxsaylı təsvirlə-

ri, ilk yazılı mənbələrdə onun qaydaları və inkişafı çövkənin qədim Azərbaycan oyunu olduğunu göstərən daha bir sübutdur.

Çövkən oyunu iştirakçılardan şəxsi bacarıqla yanaşı, həm də yaxşı at sürməyi, manevrələr etməyi və diqqətli olmağı tələb edir. At ortaboylu, möhkəm bədən quruluşlu, cəld və gözəl olmalı, vəhşi və aqressiv olmamalıdır. Bu baxımdan Qarabağ atları çövkən oyunu üçün ideal dərcədə münasibdir. Oyun təxminən 200 x 120 metr ölçülü, ot örtüklü hamar meydançada keçirilir. Çövkən oyununu qapıçı ilə də oynamaq mümkündür. Bu halda qapıların eni 7 metr, cərimə xəttinin uzunluğu isə 4 metr olur.

Oyunda iştirak edənlər hərəsi 5-6 oyunçudan ibarət olan iki komandaya bölünür. Bir oyunçu və onun atı ehtiyatda saxlanılır. Oyunçuları bir-birindən fərqləndirmək üçün hər komandanın oyunçuları müxtəlif rəngli formalar geyinirlər.

Oyun meydanın mərkəzindən başlanır və vurulmuş hər qoldan sonra

oyunçular yenidən həmin yerə gəlirlər. Matç hər biri 15 dəqiqə olmaqla iki hissədən ibarət olur və hissələr arasında 10 dəqiqə fasilə verilir. Fasilədən sonra komandalar qapıları dəyişirlər.

Oyunçular milli forma - papaq, çuxa, atın belində rahat oturmaq üçün geniş balaqlı şalvar, yüngül ayaqqabı geyinirlər. Onlar yüngül ağacdan hazırlanmış eyni uzunluqlu çomaqlardan istifadə edirlər.

2013-cü il dekabrın 3-də Bakıda UNESCO-nun Qeyri-Maddi Mədəni İrsinin Mühafizəsi üzrə Hökumətlərarası Komitəsinin 8-ci sessiyasında Azərbaycanda Qarabağ atları üstündə keçirilən ənənəvi çövkən oyunu Təcili Qorunmaya Ehtiyacı Olan Qeyri-Maddi Mədəni İrsin Siyahısına daxil edilib. Əsrlərlə yaşı olan bu oyun xalqımızın çox qiymətli milli-mənəvi sərəvətlərindən biridir.

Vahid MƏHƏRRƏMOV,
"Azərbaycan"